

miento, empujado por la voluntad, una vez libre de los vínculos de la carne y obtenido el auxilio de la recta razón, hasta encontrarse con las dignidades divinas —es decir, hasta Dios mismo, que es la causa primera de todo lo que existe— a fin de conocerlas, contemplarlas y al mismo tiempo adorarlas», 565.

El llibre, després de mostrar l'existència divina passa a revisar les dignitats, amb intervenció de les tres potències de l'ànima; així, gràcies a aquestes, malgrat que és una obra més especulativa que lírica, no en queda exempta de certa espontaneïtat.

L'editor ens ofereix també les referències dins l'obra lul·liana (pel que sembla només una, al *Llibre contra Antichrist*), i les qüestions relatives a l'autenticitat de l'obra, la tradició del text, i els criteris per al seu establiment. Per aquesta fixació cal comptar que, com que hi ha 3 manuscrits en català i un de sol de llatí —que fou conegut amb posterioritat a l'edició de Galmés, en 1935— és aquesta edició la que per fi permet d'aproximar-se a l'original, sobretot a causa de la coincidència de la versió llatina amb les catalanes; això àdhuc ha possibilitat la recomposició d'algun passatge, altrament intel·ligible, de manera que s'ha reconstruït el text llatí, la lectura del qual abans no s'entenia.

Cal comptar també que l'obra fou redactada en català i traduïda al llatí, bé pel mateix Lull bé pels seus col·laboradors.

No podem més que aplaudir l'edició de totes tres obres i l'encert d'aplegar-les al voltant i amb ocasió d'editar el *Liber de doctrina puerili*, obra que té frases inoblidables —que podríem penjar avui al nostre despatx, o bé a l'habitació dels nostres fills—, com ara aquesta: «acostuma ta ànima a membrar, per ço que no oblits; i acostuma ton enteniment a entendre, per ço que hom no t'engan; i acostuma ta voluntat a amar, per ço que a Déu sies agradable», 512.

I encara, finalment, cal expressar les felicitacions al professor Jaume Medina.

Júlia Butinyà
UNED

Livro dos Feitos, ed. de Luciano José Vianna y Ricardo da Costa, Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência «Raimundo Lúlio», Sao Paulo 2010.

Saludem amb la millor i més entusiasta salutació de benvinguda la traducció al portuguès del *Libre dels fets* de Jaume I. No és la primera vegada però que la institució del IBFC, amb seu a Sao Paulo, s'ocupa de textos medievals catalans, ja que compta amb diverses obres lul·lianes traduïdes (de fet, n'inserim en aquest volum una altra ressenya).

Cal dir a l'avançada al respecte que hi ha una adequació força interessant entre totes dues llengües, cosa que suposo que és fàcil d'observar al parlant de qualsevol d'elles, portuguès o català.

En l'operació d'intercanvi que es genera a partir de la traducció, cal comptar que oferim a l'altra llengua romànica un bé de Déu de textos, poc coneguts, i

d'altíssim nivell. Ara bé, la llengua minoritària compta amb un benefici també impagable, com és d'obrir-se a una audiència tan gran, a un món de possibles milions de lectors.

Però no ens aturarem a l'àmbit més objectiu i extern del fet traductor, ans ens introduïrem al cor del llibre. Dit el que hem comentat quant a la simbiosi lingüística, que pot comprovar superficialment i tot qualsevol lector, i que no caldria exemplificar, i sobretot comptant que hi ha un expert qui se n'ocuparà dels aspectes lingüístics de l'edició, passo al capítol de les anotacions. I ací cal dir que es troben al punt, val a dir ni excessives ni curtes: hom troba les necessàries per a seguir un text medieval, de la Corona d'Aragó, sense dificultats. Així doncs, estan finament i escrupolosament en nota els comentaris relatius al lèxic militar, als personatges que convenen, als oficis, als llocs, monedes, costums, etc. Posem un parell d'exemples de mots que han considerat que requereixen aquesta explicació per tal d'ajudar a la lectura: camisol, carta de creença... Així com també han sortit al pas en punts discutits per la crítica anterior, amb la màxima objectivitat.

I hi ha encara una qualitat d'aquesta edició i traducció digna de rellevar, la qual afecta el món de la investigació, considerant evident que la operació del trasllat és en lloc molt destacat un afer propi de la tasca investigadora. Val a dir, un bon investigador farà una bona traducció, amb els comentaris mesurats i oportuns. I hi tenim un altre encert, perquè no només es tracta de l'adequació estilística i lèxica al servei de la significativa, ans del complement de l'aparat crític en la mesura que afecta les anteriors investigacions i edicions. I això s'ha efectuat també amb el màxim respecte, que proporciona llibertat envers els anteriors estudiosos en la matèria. D'aquesta manera els editors poden recollir, triar i exposar les diferents opcions amb magisteri i justícia. Es tracta novament d'un punt d'equilibri, inestable per a qui no té aquell to respectuós; punt que tanmateix podria despatxar-se amb una simple expressió: el bon gust. Punt aquest que va solucionar en el segle XIX la sortida per a la llengua catalana, i que igualment en cas de traduccions ofereix la sortida escaient pel que fa a la tasca crítica. Sembla poca cosa, però és molt, perquè comporta una connotació moral, de la qual no frueixen tots els professionals, i per tant tampoc tots els filòlegs per prestigiosos que siguin.

També cal ressaltar l'adequació de la presentació, així mateix estricta i ajustada, amb apartats per a la figura del rei, al context històric i historiogràfic, a l'obra, i als criteris de traducció. Tot plegat, no arriben a 12 pàgines senceres. Esforç de síntesi que el lector sempre agraeix, ja que es fa evident que una crònica com aquesta dona peu a omplir-ne moltes, que ací han estalviat a qui el que busca en el llibre és un text traduït. Per tant, ells han acompanyat només la traducció, i prou. Cal tenir en compte encara que els editors manifesten des del començament que s'han acompanyat, des del punt de vista metodològic, per una figura tan sòlida com és Georges Duby.

Per tant, s'han atès al treball de traduir. No puc més que tenir present que Bernat Metge, en la seva traducció estricta, l'*Ovidi enamorat*, la va donar amb una exactitud gairebé matemàtica —com ja va destacar el Dr. Riquer—, tant, que no compta amb endreça ni cap altre comentari. Mentre que el *Griselda*, com

a obra literària, anava emmarcat per cartes, com havia fet Petrarca, i com era habitual a les obres medievals, amb l'endreuca inclosa. Hi ha hagut diverses interpretacions per aquell fet insòlit; per la meua part, he mantingut que en una època tan sensible a tota mena de trasllats, imitatis, etc. al voltant del fet de traduir, com era el segle XIV a la Corona d'Aragó, i en un període que encara sobrevien les glosses sobre els textos i dominaven les interpretacions conductores per al text, fins i tot entre les grans personalitats, el que podia estar fent senzillament és donar una lliçó del fet de traduir.

I bona prova que podem aplicar aquesta qualitat al nostre llibre en qüestió és que en la seva introducció diuen que s'han basat en «Ler, comprendre».

Minuciosa feina l'elaborada envers la llengua germana, que fa que no podem més que, a part de felicitar els editors, encoratjar-los perquè tingui continuació en futures traduccions, tant en el camp de les cròniques com el de l'Edat Mitjana en general. Tenim la sort des de la Filologia Catalana que tant el professor Da Costa com Luciano Vianna són ben conscients de la vàlua dels nostres textos medievals i que és un benefici per a tothom de donar-los a conèixer.

Pel que fa a la traducció, es tracta d'una feina esplèndida, desenvolupada al llarg de varis anys com manifesten els traductors, a partir de l'original català però també amb l'ajut de la versió castellana de J. Butinyà (2003). El portuguès utilitzat és brasiler actual, per tant, perfectament assequible per al públic modern. Només trobem una traça arcaïtzant plenament justificada: l'ús del pronom *vós*, totalment en desús en el portuguès americà i fortament residual en el portuguès europeu. És interessant de veure com el *vós*, que inclou les formes de segona persona del plural (*falais, bebeis, ides, sois*, etc.) té un doble ús: com a autèntiques formes de segona del plural i com a formes de cortesia, la qual cosa té un cert paral·lelisme amb el català, on també *vós* té aquest valor.

De tota manera, aquests usos arcaïcs no suposen cap complicació per a un lector actual, que tot i que sigui laic en el coneixement de les formes medievals, pot tenir un accés total a una joia medieval com aquesta gràcies a la magnífica traducció.

En tot cas, hi ha un fenomen que potser no ha estat tractat molt acuradament en la traducció: els noms propis i els topònims. Els traductors (2010: 23 n.35) afirmen sobre els noms propis:

Quanto aos nomes próprios e de lugares, sempre que possível colocamos em espanhol, exceto os de uso corrente em português.

Aquest criteri no sembla força lògic. Per què en castellà? De tota manera, alguns noms i topònims s'han deixat en català, de tal manera que en principi es troben noms i topònims en tres llengües. No compremem la necessitat de fer-se servir de la toponímia castellana en els casos on no existeix una forma portuguesa, com pot ser el cas de Játiva per Xàtiva, on la forma catalana és a més a més més a prop de la fonètica portuguesa. Però l'efecte és encara més estrany quan apareixen barrejats els noms catalans amb els portuguesos, com quan es diu (2010:88)

E Dom Ramon de Montcada falou com Dom Berenguer de Peraxens. E Dom Ramon de Montcada disse a nós, à condessa, a Dom Guilherme de Montcada (...)

En aquest cas, ens sembla molt més lògic haver deixat tots els noms en la seva versió original catalana i no pas traduir alguns. És clar que Ramon podria traduir-se com a Raimundo en portuguès.

Els mots sense equivalència tenen un tractament divers. A vegades es deixa la forma original catalana en cursiva amb una nota al peu. En altres ocasions s'utilitza una forma equivalent o fins i tot una paràfrasi, però no resulta un problema de comprensió, perquè està fet en general amb un bon criteri, de manera que la llegibilitat i la correcció queden salvaguardades.

Excepte pel que fa al tractament dels topònims —i més encara dels noms propis— ja mencionats, trobem que la traducció és excel·lent i aconsegueix fer assequible un text medieval català a un públic general de llengua portuguesa del segle XXI.

Júlia Butinyà, Xavier Frías Conde
UNED

O Livro dos anjos de Ramon Llull, traduït per Elaine Ventrin i Ricardo da Costa, publicat per l'Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio, São Paulo, 2002.

Després dels agraïments d'Elaine Ventrin i Ricardo da Costa, la *Presentació* situa el tema dels àngels dintre de la línia de pensament exposada a la *Vida Coetànea* on Llull reflectí dues experiències místiques al mont Randa: en la primera va rebre directament de Déu l'*Art* i en la segona es va trobar amb un pastor que suposadament era un àngel, fet que va donar lloc a la seva devoció envers aquests éssers i a diferents escrits on els presentava parlant —entre si o amb els homes—, de la glòria dels àngels bons i de la pena dels àngels dolents.

Els autors dediquen unes línies a mencionar els manuscrits, i les edicions de aquesta obra lul·liana, que mai fou traduïda al portugués fins la present edició —translació del català medieval—, dotada d'una completíssima bibliografia que dóna fe de la preparació acurada duta a terme.

Les notes d'Esteve Jaulent i d'Eliane Ventrin ajuden el lector poc versat en la filosofia de Llull, a clarificar aspectes de la doctrina del *Doctor Illuminatus*.

Elaine Ventrin i Ricardo da Costa situen el tema angèlic a la producció lul·liana amb *O tema angélico nos textos lulianos* referint-se als passatges de quatre llibres: *Libre de Contemplació en Déu* (1273-1274?), *Doctrina Pueril* (1274-1276?), *Llibre de meravelles* (1288-1289) i l'*Arbre de Sciència* (1295-1296), on queda palesa la doctrina que Ramon Llull desenvolupa al llarg de la seva trajectòria com a pensador.

Finalitza aquesta part amb la presentació del *Libre dels àngels* (1274-1283), obra que defineixen com a teològica i apologètica, plena d'argumentacions i pro-